

Fjällbjörkmätaren härjar i fjällbjörkskogen 2004? Autumnal moth outbreaks in mountain birch 2004?

HELENA BYLUND

Fjällbjörkmätaren har ibland massuppträdanden i våra fjällbjörkskogar. Tecken tyder på att sommaren 2004 är det dags igen. Många som vistats i fjällvärldens björkskogar under försommaren på senare år kan ha noterat att de vackra, intensivt gröna, larverna av fjällbjörkmätaren (*Epirrita autumnata*, Lep.: Geometridae, Fig. 1) har ökat i antal från att ha varit ovanliga. Vid massförekomster blir björkskogen i vissa områden helt kaläten. Där kan man på långt håll se brunsvarta partier i den annars gröna skogen. De ligger ofta som bårder längs en fjällsluttning eller som mörka fält i skogen på en dalbotten. Under normala år äter larverna i stort sett bara på björkarnas löv. Men går man in i ett härjningsområde medan larverna ännu är aktiva, dvs oftast i andra hälften av juni, kan man se larverna i sin hunger tugga i sig de sista resterna av markvegetationen (Fig. 2). Många larver har också svultit ihjäl och ligger döda på backen. När överlevande larver förpuppat sig i förnan, sätter björkarna ofta nya löv. Senare på hösten förblir dessa löv gröna medan närliggande oskadad björkskogs lövverk skiftar till höstfärger. Återigen kan man alltså se områden som kaläts under sommaren på långt avstånd. De vuxna mätarfjärilarna svärmar under hösten och har under senare år förekommit i stora mängder på vissa lokaler.

Fjällbjörkmätaren är en art med regelbundna fluktuationer. Ungefär var tionde år brukar skogen kalätas på några ställen längs fjällkedjan. Det är oftast inte samma skogsområde som blir kalätet två toppår i följd. Dessa fluktuationer är synkroniserade över stora områden även om populationerna inte når kalättningsnivåer överallt. Många faktorer tycks påverka och avgöra mätarnas fluktuationsmönster och dynamik. Larv- och pupp- parasitsteklar bidrar starkt till mönstret med förhöjda tätheter var tionde år. De övervinterande äggen fryser ihjäl vid midvintertemperaturer under -36°C vilket gör att skogen kan stå grön under härjningsår där kallluft ansamlats under vintern. En tredje viktig faktor är fjällbjörk-

Figur 1. Fjällbjörkmätarens larver. Foto: Staffan Karlsson.

Larvae of Epirrita autumnata.

ens ålder och kvalitet som föda. Bestånd med äldre skog angrips i allmänhet hårdast. Vid upprepad härjning flera år i följd dör äldre stammar och träd bort. När flerstammig fjällbjörkskog dör får man en föryngrad skog genom att nya stubbskott skjuter upp redan första året efter angreppet. Mätarhärjningarna driver alltså till viss del föryngringen av fjällbjörkskogen.

Under många år har vi följt populationsutvecklingen av fjällbjörkmätare och frostmätare på ett flertal lokaler i Sverige (främst Abisko), Norge och Finland. På många lokaler i Torneträskområdet har det varit höga populationstätheter och även kalätningar av björkskogen under 2003. Vi har också fått rapporter om härjningar längre söderut längs fjällkedjan. Årets vinter har varit ganska mild och om inga ovanligt kalla perioder inträffar under våren förväntar vi oss höga tätheter och nya kalätningar i sommar. Vi är nu intresserade av att kartlägga mätarhärjningarnas rums- och tids- utbredning. Alla rapporter om nya avlödade områden i fjäll-

björkskog under den kommande sommaren men även rapporter om tidigare härjningar (de senaste 30 åren) mottages tacksamt. Det är väldigt bra om det finns iakttagelser av larver, rester av ättna blad på träden eller skadad markvegetation så man kan säkerställa tidpunkten för mätarangreppet. Döda träd står ofta kvar flera decennier men i flerstammig skog ersätts de successivt av stubbskott som de första 10 åren liknar buskar runt basen av de döda trädstammarna.

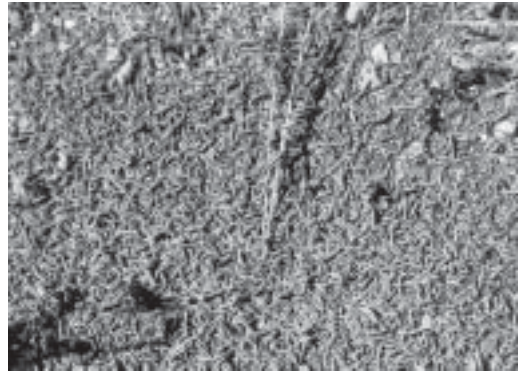
Skriv gärna eller e-posta någon av oss och berätta om var och när Du sett fjällbjörkmätarhärjningar. Det blir ett viktigt bidrag till förståelsen av dynamiken hos denna art. Vi återkommer i höst eller vinter med en mer utförlig artikel om fjällbjörkmätaren: Blev det härjningsår 2004 och var står forskningen idag kring denna fascinerande art som har en stor inverkan på fjällbjörkskogen.

Helena Bylund, Institutionen för entomologi SLU, Box 7044, 750 07 Uppsala.

E-post: Helena.Bylund@entom.slu.se

Olle Tenow, Institutionen för entomologi SLU, Box 7044, 750 07 Uppsala.

E-post: Olle.Tenow@swipnet.se

Figur 2. Vid stora fjällbjörkmätarhärjningar kan marken täckas av hungriga larver. Foto: Olle Tenow.

An *Epirrita autumnata* outbreak at its peak.

Summary

In the summer of 2004 it is probable that *Epirrita autumnata* reaches outbreak densities in the Fennoscandian mountain birch forests. Populations have increased during the last years and the weather and densities of enemies will largely determine if there will be outbreaks. The author is interested in observations of outbreaks this year and 30 years back in time.

Att skilja blå och grön praktbagge åt [The difference between *Phaenops cyanea* and *P. formaneki*]

MATS JONSELL

Blå praktbagge (*Phaenops* (eller *Melanophila*) *cyanea*, Fig. 1) har länge varit känd i Sverige. I slutet på 1980-talet upptäcktes dock en närstående art i Sverige, grön praktbagge eller *Phaenops formaneki* Jakobson (Heliövaara m.fl. 1990, Ehnström & Axelsson 2002). Tyvärr publicerades aldrig upptäckten för svensk del. Båda arternas larver lever i kambiet av nydöda tallar, men medan *P. cyanea* går i vanliga halvstora-stora tallar så har *P. formaneki* främst hittats i senvuxna tallar på myrar (Ehnström & Axelsson 2002). Båda kan enkelt kläckas fram ur material som samlats in på vintern/våren. De färdigväxta larverna finns inne i barken utom på tunnarkiga partier där de sitter i splintveden.

Att skilja dessa arter åt är dock inte så lätt som åtminstone jag trodde. Detta visade sig då jag under våren 2003 kläckte fram *Phaenops*, dels från en stor grov fura vid Ulleråker i Uppsala stad, dels från en

klen tall i en liten sump på ett hygge vid Tierp (Up). Förväntan var att exemplaren från den stora tallen skulle vara *P. cyanea* och från den klenta tallen *P. formaneki*. Ytligt sett stämde det också eftersom exemplaren från den klenta tallen var något mindre och i medeltal lite mer koppar- eller grönfärgade. För att övertyga mig om att det verkligen stämde gick jag till Käfer Mitteleuropas (Harde 1979) och förvirringen blev total. Allt efter de karaktärer som nämns bytte de olika exemplaren arttillhörighet. Ovanpå det visade det sig att den referens Heliövaara m.fl. (1990) anger kunna skilja arterna åt enbart tar upp olika underarter av *P. formaneki*.

För att reda ut det hela fick jag låna en serie *P. formaneki* av Åke Lindelöw, samtidigt som jag letade fram den ursprungliga beskrivningen av arten (Formanek 1900). Det är också en lite krånglig historia eftersom den först beskrevs av Romuald Formanek